

Оксана ГРИЩУК

/ доктор юридичних наук,
професор кафедри теорії та
філософії права Львівського
національного університету
імені Івана Франка

Христина СЛЮСАРЧУК

/ кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільного
права та процесу ІНПП
Національного університету
«Львівська політехніка»

ЛІБЕРАЛЬНИЙ КОМУНІТАРИЗМ ЯК ФІЛОСОФІЯ ПРАВОВОГО РОЗВИТКУ ПОСТМОДЕРНОГО СУСПІЛЬСТВА

УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

ABSTRACT

It is suggested that be interpreted as a philosophical and legal trend which emerged from conversion of liberalism and communitarianism and is based on establishing of a heterogeneous freedom (as freedom consisting of homogenous parts: positive and negative freedom), emotional intellect (as integrative category between rational and irrational), introduction of moral law (as law based on moral ideal), integration of liberal laws and communitarian responsibilities (through acknowledgement of group rights) and establishment of a compromise between general and individual good (through establishment of communicative links).

Key words: liberalism, communitarianism, good, freedom, rationality, irrationality, rights, obligations, morals, law, liberal communitarianism.

АНОТАЦІЯ

Запропоновано під ліберальним комунітаризмом розуміти політико-правову ідеологію, що виникла внаслідок конвергенції лібералізму та комунітаризму і ґрунтується на утвердженні гетерогенної свободи (як свободи, що складається з однорідних частин: позитивної та негативної свободи), емоційного інтелекту (як інтегративної категорії між раціональним та ірраціональним), запроваджує моральне право (як право, що базується на моральних ідеалах), інтегрує ліберальні права і комунітарні обов'язки (через визнання групових прав) і встановлює компроміс між загальним та індивідуальним благом (через запровадження комунікативних зв'язків).

Ключові слова: лібералізм, комунітаризм, благо, свобода, раціональність, ірраціональність, права, обов'язки, мораль, право, ліберальний комунітаризм.

Постановка проблеми. Дескрипція проблеми бінарної опозиційності між ліберальними та комунітаристськими константами є філософсько-правовим дискурсом складного взаємозв'язку таких фундаментальних векторів людського буття, як індивід і суспільство. Саме із розподілу між представниками лібералізму й комунітаризму, які протягом багатьох десятиліть залишалися одними із дискусійних у філософсько-правовій науці, можна праксеологізувати для сучасності чимало цінних ідей і міркувань про людську особистість та місце індивіда в суспільстві, про свободу особистості, суспільну злагоду й консенсус.

Сучасна актуалізація наукової доктрини має кілька підстав. Перша з них: через дихотомію лібералізму й комунітаризму та їхні основні концепти (індивідуальне благо і загальне благо, негативна свобода і позитивна свобода, раціональність та ірраціональність, права й обов'язки людини, мораль і право) можна віднайти баланс втрачених соціальних взаємозв'язків. Друга підстава: механізм соціальної взаємодії пов'язаний із відстоюванням прав громадян, суспільними цінностями, ідеями рівності й справедливості. Така дуалістична інтерпретація дає змогу спроектувати рівновагу між індивідуалізмом та колективізмом, а також дозволяє оцінити теоретичні труднощі, пов'язані з визначенням «золотої середини», яка нейтралізує протистояння лібералізму й комунітаризму. Третя підстава актуалізації: цієї модальної позиції потребує сьогоденне суспільство, в якому відбуваються суспільні зміни, що стрімко трансформуються й загострюються. Четверта підстава: нові підходи до розуміння соціальної реальності потребують фрагментації лібералізму, адже потенціал комунітаризму дасть поштовх ліберальним ідеям, який їх не замінить, а удосконалисть та реконструює.

Аналіз ліберальних та комунітаристських філософсько-правових течій дає можливість зробити висновок про їхню внутрішню дизасоціацію. У межах кожної з течій візуалізуються «крайні» підходи, які, з одного боку, заперечують можливість єдності комунітаризму й лібералізму (тобто проявляються як опозиції). З іншого боку, можна виокремити напрями, у яких є багато спільних рис, що фактично дають можливість на перетині їхнього предметного поля виявити новий синтетичний (інтегративний) напрям — ліберальний комунітаризм, який поєднає у собі шляхом конвергенції

класичні соціальні і правові цінності (лібералізм) з новими викликами постмодерну (комунітаризм).

Стан дослідження. Значний внесок у дослідження проблематики лібералізму зробили такі дослідники: Р. Баркер, Д. Боаз, Дж. Волдрон, О. Гук, Е. Гутман, Дж. Грей, Р. Дворкін, С. Дорошенко, В. Заблоцький, Б. Кашников, Дж. Кекекес, Б. Констан, Дж. Кристман, П. Манан, Д. Меннінг, Т. Милова, І. Павленко, В. Поздняков, Е. Притченко, М. Прунак, Л. Риськельдієва, Г. Рормозер, Дж. Роулз, Л. Слободянюк, В. Согрин, О. Траверсе, Г. Тульчинський, Ф. фон Гаєк, Л. фон Мізес, М. Фріден, С. Фрімен, М. Чорний, В. Шелохаєв та ін.

Комунітаризм досліджували: Ш. Авінері, Г. Блокланд, М. Волцер, Е. Гутман, А. де-Шаліт, А. Етціоні, В. Заблоцький, Ф. Зелцнік, Г. Канарш, Б. Кашников, В. Кимліка, Я. Кіш, Ч. Кукатас, А. Макінтайр, С. Мулгалл, Ф. Петтіт, П. Рахшмир, А. Свіфт, М. Сендела, Ч. Тейлор та ін.

У філософській літературі аналізу різних аспектів дихотомії між лібералізмом і комунітаризмом присвячені роботи таких вчених: Т. Алексєєва, Н. Бусова, В. Власова, Ю. Красноголової, А. Кузьміна, Г. Майєра, В. Макаренко, Л. Макєєва, А. Парнаріна, О. Панкевича, Н. Печерської, Г. Пирогова, А. Прокоф'єва, Т. Рокмор, Л. Ситніченко, В. Федотова, С. Чукіна, Я. Шапіро та ін.

Мета статті. Провести філософсько-правовий аналіз ліберального комунітаризму як філософії правого розвитку постмодерного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Однією із визначальних для сучасної філософії права є проблема співвідношення «лібералізм-комунітаризм», адже аналіз цих філософсько-правових течій має евристичний потенціал. Це також стосується багатьох актуальних питань сучасного суспільства, в тому числі можливості їхнього застосування при аналізі правоінтерпретаційних підходів, що використовуються під час розгляду судових справ в національних та міжнародних судових установах із захисту конституційних прав людини [4, с. 16]. При цьому сьогодні лібералізм не є завершеною доктриною або сталою догмою, навпаки сучасна доктрина лібералізму є відмінною від класичної, хоча фундаментальні принципи лишилися незмінними [14, с. 3].

Лібералізм, з'явившись на історичній арені як опозиція традиціоналізму, вплинув на сукупність соціальних відносин сучасного світу, стиму-

люючи та підштовхуючи до змін, викликаючи різноманітні еволюції та трансформації у людському мозку, втілюючи прагнення людей до прогресу, проголошуючи свободу людини та сприяючи їй. Важко знайти соціальну сферу або інституцію, яка б не піддавалась впливу лібералізму, адже завдяки йому долаються кризи та впроваджуються докорінні зміни у житті народів [6, с. 21].

Традиційно розрізняють національні версії лібералізму, зокрема його англо-саксонську та континентально-європейську «редакції». Вважається, що англо-саксонська ліберальна традиція бере початок з глибин середньовіччя і виступає у завершеному вигляді лише наприкінці XVII–XVIII століть як політична доктрина англійських вігів, які запропонували таку модель політичних інститутів, яка б гарантувала права і свободи громадянам Великої Британії і забезпечила б створення уряду «за законом». Цей напрям лібералізму назвали «еволюційним», чи то класичним лібералізмом, і основним його гаслом була ідея свободи за законом, а серед основних засновників, зазвичай, згадують видатних англійських економістів та філософів — Д. Локка, Д. Г'юма, А. Сміта, А. Шефтсбері, Б. Мандевіля, Д. Рикардо та ін. Друга ліберальна ідея виникла внаслідок інтерпретації еволюційного лібералізму в тодішній континентальній Європі. При цьому лібералізм у континентальній Європі відрізнявся від ідей еволюційного лібералізму, — європейський лібералізм передбачав свідому побудову (конструювання) суспільства згідно з вимогами розуму. Континентальний лібералізм розвивався з нової філософії раціоналізму Р. Декарта і досяг свого найбільшого значення та апогею в філософії таких діячів західноєвропейського Просвітництва, як Вольтер, Ж.-Ж. Руссо, Б. Спіноза [7, с. 84].

Проте тривалий час широта і невизначеність лібералізму не дозволяла чітко окреслити характер політичних партій, що претендували на визначення їх як ліберальних. Тому у парламенті вони часто себе позиціонували як центристські, помірковані, прогресистські чи навіть консервативні. Наприклад, в Англії XIX–XX ст. вони — центристи, які зазвичай дотримувались ідей консерватизму або соціалізму, у США — ліберали, доволі агресивні захисники економічної свободи та приватної власності, а в Італії — перш за все прибічники економічної теорії. Протягом довгого часу ліберальна теорія часто черпала ідеї і в інших політичних те-

чіях. Так виникли ліберали-монархісти, які допускали обмежені представницькі права, націонал-ліберали, для яких ідеали свободи і громадянської відповідальності підпорядковувались національній ідеї, ліберали-християни, які відстоювали відокремлення церкви від держави і т. д. Таким чином, лібералізм у різних країнах і у різні історичні епохи вирішував конкретні завдання і тому приймав своєрідні відтінки [12, с. 11].

В Англії, Франції, США та інших країнах лібералізм виник на основі гуманістично-особистісного виміру суспільного буття, в якому приватне життя набирало сили, де буржуазія досягла значних успіхів в економічному і політичному житті, символізуючи початок демократичних перетворень. Значна частина новонародженої буржуазії та робітничого класу звільнилася від догматів релігійної ідеології та уявлень про божественне походження монархічної влади у державі та однобічного стилю міркування, висувуючи ідеї нетрадиційного суспільно-політичного устрою, зокрема проблем економічної й політичної свободи [15, с. 83]. Тому суттєвою стала для лібералізму моральна критика на боці якої, у їхньому протистоянні своїм опонентам, стали розум та мораль. Ця критика полягала у відверненні диктатури, свавільної влади, нетерпимості, репресій, переслідувань, беззаконня і гноблення індивідів шляхом нав'язування правдивості [10, с. 113].

Вже у XX ст. лібералізм настільки став поширеним, що почав сприйматись як глобальне протистояння тоталітаризму (авторитаризму). Відбулась політична еволюція суспільства, держави, типів владних відносин, яка виступає як той ґрунт, на якому можна простежити відповідні зміни щодо відповідальності влади до народу. Напрямок цієї революції такий: від тоталітарного до авторитарного режиму, а далі — до ліберального і демократичного [18, с. 60].

У 1971 р. була опублікована книга Джона Ролза «Теорія справедливості», яка вважається початком нових поглядів на лібералізм. Сформульована в цій книзі теорія справедливості як чесності загальноновизнано вважається парадигмальним виразом сучасної ліберальної філософії, оскільки в ній чітко визначена основна проблематика цього напрямку думки, розроблені його концептуальний і методологічний інструментарій, дані відповіді на ключові філософсько-правові проблеми [17, с. 10].

Сучасні філософсько-правові дослідження ви-

явили коло тих нових ідей, які в результаті їх уніфікування створили нову систему ліберальних цінностей (тип) лібералізму. Передусім йдеться про постановку та розроблення лібералами-інтелектуалами комплексу таких питань: філософія прав особистості, включаючи і право на гідне людське існування; морально-етичні норми в політиці; солідарність; ставлення держави і особистості; особистість і суспільство; демократія та її інститути; врегулювання економічних і соціальних відносин; рішення національного та конфесійного питання тощо. Яскравою ілюстрацією вищенаведених міркувань є позиція голови Конституційного Суду України С. В. Шевчука, який позиціонує себе «конституціоналістом-лібералом» та активно і плідно транслює сучасну ідеологію лібералізму в правову реальність України.

Отже, лібералізм як філософсько-правова течія і напрям політико-правової ідеології виник на противагу свавільній владі, беззаконню, диктатурі, тоталітаризму та авторитаризму. Лібералізм постійно модифікується, еволюціонує і характеризується плюралізмом різноманітних підходів до розуміння його змісту, водночас він являє собою ціннісну систему, яку уособлюють дві найвищі цінності лібералізму — людина та свобода. За ліберальною теорією закон не забороняє, а дозволяє (свобода в рамках закону), ґрунтується на принципах індивідуалізму, толерантності та злагоди, на визнанні невідчужуваних прав людини на свободу, життя і власність. Складовими елементами лібералізму є: індивідуалізм, індивідуальне благо, раціональність, негативна свобода, права людини, право. Виділяють різновиди лібералізму (політичний лібералізм, економічний лібералізм, інтелектуальний лібералізм, класичний лібералізм, егалітарний і т. д.), які нерідко суперечать один одному, зокрема: класичні ліберали критикують егалітарний лібералізм за застосування примусової політики перерозподілу, соціалістичні ліберали — за недостатній егалітаризм, консервативні ліберали — за відмову від моральних принципів під виглядом нейтральності.

Сьогодні лібералізм залишається однією із провідних ідеологій у світі. Концепції людської гідності, прав людини, особистої свободи, свободи слова, недоторканості особистого життя, правової держави, релігійної терпимості, приватної власності, вільного ринку, рівності, прозорості та відкритості врядування, обмежень на державну владу,

верховної влади народу, розумної державної політики, самовизначення нації стали найбільш розповсюдженими. Проіснувавши кілька століть не просто як теоретична конструкція, а як ідеологія, яка визначає політику багатьох західних країн, лібералізм, безумовно, пройшов перевірку часом і довів свою необхідність. Ліберальні принципи фактично стали підґрунтям правової реальності багатьох сучасних держав.

З іншого боку, проведена правлячими ліберальними партіями політика мала і негативні наслідки, які особливо відчутно проявилися в післявоєнний період (суперечливі процеси економічного зростання, що підсилили вплив угруповань, які люблять приватні інтереси, і т. д.). Тому все частіше говорять, що лібералізм вичерпав свої можливості і переживає глибоку кризу. У кращому випадку лібералів звинувачували в неефективності проведеної ними політики, в гіршому випадку — вбачали в їхній діяльності джерело соціальної та культурної дезінтеграції. Однак в останні десятиліття відродився інтерес до ліберальної теорії, було дано поштовх до критичного переосмислення і до розроблення нового варіанту лібералізму [9, с. 425].

Як критична реакція на «індивідуалістичні надмірності» лібералізму, у другій половині ХХ ст. виникає комунітаризм. Комунітаристи репрезентували свою позицію як відповідь на ліберальні ідеї, відштовхуючись від основних засад лібералізму та беручи їхні ідеї як відправну точку своїх роздумів [16, с. 56]. Однак вже згодом комунітаризм набув характеру самостійної ідеології, якій притаманні власні погляди на розвиток суспільства.

Сама ідея комунітаризму існувала в різних формах упродовж тривалого часу, тому відстежити точну її появу неможливо. З одного боку, наявне твердження про Платона з його «Державою» як про передтечу комунітаризму. Марксистська ідеологія, консерватизм та націоналізм, на думку деяких дослідників, є певними різновидами комунітаризму [3, с. 13; 2, с. 125]. З іншого боку, до числа своїх засновників комунітаристи відносять Аристотеля, Фому Аквінського, Руссо та Гегеля, ідеї яких перегукуються з ідеалами громадянського гуманізму і республіканізму, який віддавав перевагу громадській автономії перед політичними свободами приватних громадян, стверджуючи, що суть свободи людини полягає у самовизначенні політичної спільноти, а не у природних правах індивідів.

Комунітаризм вважається плодом англо-американської філософсько-правової думки, однак він існував і в Європі. Протягом свого розвитку дана ідеологія спочатку опиралася на комунітарні тенденції та марксизм (60-ті роки), далі — на аристотелівські ідеї про благо та гегелівський історизм (80-ті роки), згодом — на концепцію «громадянського республіканізму» (Р. Дворкін, П. Брест, Х. Арендт), комунікативної етики (Ю. Габермас), прагматизму (Р. Рорті), герменевтики (П. Бергер, Т. Лакман), соціалістичного і культурологічного фемінізму (Е. Джаггер, Дж. Ловендускі) (80-ті та 90-ті рр). Сучасний комунітаризм формується під впливом ідей Е. Дюркгейма та відзначається більшим консерватизмом і меншою схильністю до соціалістичних намірів [4, с. 30].

Той комунітаризм, який здобув популярність останнім часом у зв'язку з роботами Майкла Сандела, Майкла Уолцера, Алесдера Макінтайра, Деніела А. Белла і Чарлза Тейлора, суттєво відрізняється від традиційного марксизму. Марксистки розглядають співтовариство як щось, досягне лише шляхом революційних змін, повалення капіталізму і побудови соціалістичного суспільства. Натомість комунітаристи вважають, що спільнота вже існує у вигляді загальних соціальних практик, культурних традицій і громадського порозуміння [11, с. 271]. Усі комунітаристи відстоюють важливість спільної публічної сфери і, зокрема, спільноти, хоча їхні концепції розрізняються ступенем уваги до свободи і прав особи.

Один із найбільш відомих представників комунітаризму — А. Етціоні, вважає, що комунітарна політика — це:

1) така політика, яка оцінюється на основі двох критеріїв. По-перше, чи легітимна і чи ефективна вона сама по собі? По-друге, сприяє вона або ж заважає формуванню глобальної спільноти людей?

2) політика, яка не лише забезпечує легітимність (відповідно до цінностей, які переважають), але і робить можливою конвергенцію інтересів усіх, кого вона зачіпає. Однак легітимності буде недостатньо, потрібний ще й політичний курс, співзвучний (нехай не завжди однаковою мірою) з інтересами усіх, кого він зачіпає.

3) при комунітарному підході до міжнародних відносин центральним є наступний пункт: якщо ще немає глобальної людської спільноти, то чи можлива наявність стійких спільних цілей і інтересів у групи національних держав. Таким чином, з точ-

ки зору комунітаризму важливо зрозуміти, чи стане можливим в майбутньому дієве глобальне управління без створення всесвітнього суспільства? Це підводить нас до найважливішого питання: як воно може з'явитися і чи взагалі воно реальне? [20, с. 9].

Почався комунітарний рух знизу, що виявилося у створенні неформальних співтовариств різного характеру. Тоді ж почав розвиватися новий феномен міських нерелігійних спільнот, що створюються представниками середнього класу. Втілення феномена ком'юніті має місце в нашому житті, яке складається зі спільнот — родини, сусідської громади, селища, локальних, регіональних, етнокультурних об'єднань, самоврядних і автономних, які об'єднуються в більші союзи з дотриманням принципу субсидіарності. Аналіз робіт прихильників комунітарної теорії дозволяє зробити висновок про те, що вони ніби протиставляють процес дезінтеграції (як наслідку індивідуалізації і сепаратистських тенденцій) процесу комунітаризації (як наслідку потреби в спільності). Комунітаристи вважають, що «дух ком'юніті» (який ототожнюється з інтеграцією) виступає проти «культури роз'єднання» [1, с. 355].

Сучасний комунітаризм почав формуватися на початку 80-их років минулого століття, головним чином, у політичній філософії США. Сам термін «комунітаризм» був вперше застосований Санделом в ідеях, висловлених у 1982 році у книзі «Лібералізм і обмеженість справедливості». Згодом схожі погляди були висловлені іншими філософами США, а саме Макінтайром, Тейлором і Уолцером, які запропонували дуже близькі за духом критичні аргументи проти лібералізму. Однак якщо проникнути в суть їхніх ідей, то фактично філософські позиції цих мислителів досить різні, як різні і ті теоретичні завдання, які були ними поставлені при критиці лібералізму. Так, для Сандела основною метою було показати обмеженість теорії лібералізму у вирішенні таких завдань, як формування і розвиток людської особистості, залучення людей до участі в суспільному житті. Макінтайр, простежуючи, як змінювалося розуміння чеснот в західній політичній традиції, прийшов до висновку про нездатність ліберального суспільства виховати сучасну людину у повазі до класичних чеснот. Уолцер бачив своє завдання в тому, щоб виявити принципи, що керують розподілом благ у різних сферах суспільного життя. Нарешті, Тейлор висунув свої аргументи проти лібералізму в ході

початого ним всебічного аналізу розвитку західної моральної і політичної культури від Платона і до постмодернізму [17, с. 17].

Комунітаристи критикували лібералів за неадекватну концепцію особистості, за надмірний індивідуалізм і атомізм стосовно вирішення проблеми взаємовідносин між людиною і суспільством, за незадовільну концепцію цінностей, у якій можна виявити риси суб'єктивізму, скептицизму і універсалізму. На думку представників даної течії, надмірний індивідуалізм лібералізму призводить до того, що людина не почуває себе частиною цілого, а отже, концепція особистості зводить до мінімуму включення людини в різноманітні суспільні практики та неминучість виконання нею різноманітних соціальних ролей. Комунітаристи протиставляють ліберальним уявленням про людину як вільну і раціонально дієву істоту ідею соціальної обумовленості особистості, її діяльності, її прав, свобод, ідей і принципів. Ліберальна концепція особистості, на їхню думку, неминуче повертається асоціальним індивідуалізмом, для якого суспільство є лише «результатом домовленості» між індивідами, цілі якої не є суспільними. Комунітаристи звинувачують лібералів у надмірному суб'єктивізмі, уникнути якого, на їхню думку, можна тільки усвідомивши вагомість соціуму — у всій багатоманітності його соціальних практик і зв'язків — як джерела та гаранта об'єктивності цінностей [5, с. 17–18].

Сьогодні поняття «комунітарний» вживається для визначення будь-якої доктрини, яка своєю провідною ідеєю вбачає — соціальне благо або цінності загального блага і обмежує прагнення до індивідуальної незалежності та самореалізації [13, с. 29]. Відомі таких два напрями комунітаризму: 1) ціннісний комунітаризм — обґрунтовує політику через моральну теорію, в центрі якої лежить ідея блага (Аласдар Макінтайр, Джон Рац, Амітай Етціоні); 2) комунітарний конструкціонізм — обґрунтовує можливості комунітаризму для конструювання соціальної та політичної реальності (Майкл Волцер, Майют Сандел, Роберто Унгер, Чарльз Тейлор) [4, с. 33].

Порівняно з ідеалами лібералізму, поняття спільного добра (*common good*) — це основна ідея для комунітаристів. Звичайно, багато ліберальних теоретиків та державних діячів ретельно шукали «громадського добра» («*public good*»), «громадського інтересу», або, як записано в преамбулі Кон-

ституції США, «загального добробуту». Шукаючи це загальне благо, ліберали наполягали на тому, що ліберальний ідеал раціональності вимагає спільних дій у досягненні раціонально визначених колективних цілей, проте їхні пошуки завершилися поразкою спільного добра перед індивідуально-центричною моделлю думки та дії [8, с. 46–47].

Таким чином, комунітаризм як політико-правова ідеологія чи соціально-політичний рух виник як критика на надмірний індивідуалізм лібералізму, який розглядає людину як представника певної спільноти. У різні історичні періоди мав спільні риси з гуманізмом, республіканізмом, націоналізмом, консерватизмом, прагматизмом. Метою комунітаризму є досягнення соціального блага (спільного добра), він базується на ідеях толерантності, плюралізму, рівності, справедливості та наданні кожному членові спільноти допомоги для реалізації своїх здібностей, виконання соціальної ролі, принесенні користі суспільству. Основним завданням комунітаризму є встановлення балансу між автономією особи і суспільним порядком, а його елементами — колективізм, загальне благо, ірраціональність, позитивна свобода, обов'язки людини, мораль.

Багато дослідників комунітаризму та лібералізму зумисне протиставляють ці дві філософсько-правові течії або ж їх окремі інститути. Для прикладу, у філософії права змагаються дві протилежні інтерпретації громадянства. У ліберальній традиції природного права, початок якій належить Локкові, кристалізувалося індивідуалістично-інструменталістське розуміння ролі громадянина, в комунітарній традиції — вчення про державу, що використовує Аристотель. У першому випадку громадянство розуміється як зразок членства в якій-небудь організації, яке обґрунтовує правове положення громадянина, а в другому — за моделлю приналежності до культурного співтовариства, що самовизначається. Відповідно до першого тлумачення, індивіди вносять певний вклад для існування держави шляхом голосування на виборах, додатковими виплатами і, зі свого боку, за це мають право користуватися результатами його організаційної діяльності. Відповідно до другого тлумачення, громадяни інтегровані в політичне співтовариство як частини в ціле — у такий спосіб, що вони можуть сформувати свою особову і соціальну ідентичність лише в горизонті загальних традицій. Отож, одна модель у центр поміщає насам-

перед індивідуальні права і принцип рівності перед законом, а також здійснення практики управління, яка враховує переваги громадян (здійснювати вплив осіб на те, що приймають рішення). Інша модель, навпаки, визначає участь у самоврядуванні як суті свободи, як частина того, що має бути гарантоване. Повна участь в самоврядуванні розглядається як здатність індивіда внести свій вклад у формування консенсусу, який міг би забезпечити ідентифікацію індивіда та групи [19, с. 219].

У звичайному слововживанні поняття «комунітарист» використовується для позначення кожного, хто стурбований наявним станом наших соціальних інститутів. У той час як ліберали в масовій свідомості часто сприймаються як ті, хто зосереджені виключно на захисті громадянських свобод індивідів і доступі до економічних ресурсів; «комунітаристи» піклуються про долю громадських інститутів і їх здатності породжувати почуття приналежності до етичної спільноти [11, с. 356].

Проведений аналіз свідчить, що ані класичний лібералізм, ані комунітаризм не може запропонувати довершену форму регулювання суспільних відносин. Обидві філософсько-правові течії виникли в часі, який наклав відбиток на їхній зміст. Так, лібералізм виник у період духовного розкріпачення, яке передбачало звільнення індивіда від застарілої моралі. Однак із часом це призвело до надмірної автономії та індивідуалізму, тому виникла потреба у зверненні до нових установок, які б ґрунтувалися на моралі, котра б об'єднувала суспільства. Наслідком цих процесів стало виникнення комунітаризму як філософсько-правової течії. Проте і комунітаризму не вдалось уникнути помилок, які проявились, зокрема, у крайнощах щодо відстоювання своїх поглядів. Обидві філософсько-правові течії мали відмінності у своєму формуванні та історичній зумовленості і це спричинило розбіжності в змістовних елементах даних парадигм. У цілому можна говорити, що розбіжності лібералізму та комунітаризму зводяться до філософського конфлікту між індивідуалізмом та колективізмом, адже у розбіжностях між індивідуальним благом та загальним, позитивною та негативною свободою, раціональністю та ірраціональністю, правами та обов'язками, правом та мораллю простежуються їхня основна мета, яка в індивідуалізмі полягає в першочерговому задоволенні інтересів індивіда, а у колективізмі — інтересів суспільства.

До того ж лібералізм і комунітаризм випро-

бували на собі вплив тієї соціальної реальності, в якій розвивалися, а також духовний відбиток різних країн, в яких вони існували. Як наслідок, обидві парадигми мають свої особливості, специфічні риси, достоїнства та недоліки. Недоліки обох філософсько-правових течій можна віднайти при розгляді їхніх бінарних концептів, однак, на нашу думку, основні недоліки лібералізму та комунітаризму виникають на ґрунті обмеженості, або абсолютизації своїх установок. Ані крайній індивідуалізм, ані крайній колективізм не може повністю забезпечити нормальне функціонування суспільства. Саме це наштовхує на шлях утворення нової концепції, яка б згладила гострі кути обох течій та об'єднала ті позиційності, які були викладені нами у другому розділі. Саме розгляд лібералізму та комунітаризму через бінарну опозиційність дозволяє нам знайти золоту середину між цими двома філософсько-правовими течіями за допомогою пошуку нових елементів, які б наповнили зміст нової філософсько-правової течії, що втілить переваги лібералізму та комунітаризму і стане підставою для формування нового синтезу лібералізму та комунітаризму. Підтримуючи ці міркування, пропонуємо обґрунтування нової філософсько-правової течії та політико-правової ідеології розвитку сучасного суспільства, яку пропонуємо назвати ліберальний комунітаризм.

Водночас слід зауважити, що сьогодні існують і інші моделі взаємодії лібералізму та комунітаризму (ліберальний культуралізм, ліберальний націоналізм, деліберативна модель Ю. Габермаса, теорія громадянства У. Кимліки, мультикультуралізм), які виникли шляхом впливу комунітаризму на лібералізм. Такий процес зближення між лібералізмом можна назвати поверхневою чи слабкою взаємодією, оскільки дані філософсько-правові течії виникли не завдяки повному злиттю лібералізму та комунітаризму, а лише врахувавши побажання комунітаризму до лібералізму, або ж шляхом злиття лише окремих елементів лібералізму та комунітаризму.

Тому видається за доцільне на базі бінарних концептів у лібералізмі і комунітаризмі запропонувати нові елементи, які можуть утворитися внаслідок зближення конкуруючих елементів. Такий процес зближення між лібералізмом та комунітаризмом, який передбачає пошук компромісу, можна назвати конвергенцією, тобто зближенням, уподібненням двох філософсько-правових течій, внас-

лідок якого утворюється нова філософсько-правова течія, що втілює в собі позитивні риси кожної з них. Внаслідок застосування конвергенції утворюються нові елементи, що втілюватимуть в собі позитивне між кожними бінарними концептами,

а саме: «індивідуальне/загальне благо», «раціональність/ірраціональність», «негативна свобода/позитивна свобода», «права/обов'язки», «право/мораль».

ВИСНОВОК

Ліберальний комунітаризм як філософія правого розвитку постмодерного суспільства виник внаслідок конвергенції лібералізму та комунітаризму і ґрунтується на утвердженні: гетерогенної свободи (складається з позитивної та негативної свободи); емоційного інтелекту (як інтегративної категорії між раціональним та ірраціональним); запроваджує моральне право (як право, що базується на моральних ідеалах); інтегрує ліберальні права і комунітарні обов'язки (через визнання групових прав); встановлює компроміс між загальним та індивідуальним благом (через запровадження комунікативних зв'язків).

Ліберальний комунітаризм конвергує у собі класичні соціальні і правові цінності (лібералізм) з викликами сучасності (комунітаризм). Його можна вважати оновленою версією лібералізму, яка відповідає сучасним запитам постмодерного суспільства і права. Важливо, щоб запропонована політико-правова ідеологія не залишилась лише частиною філософських розмірковувань і пошуків правового ідеалу, а стала частиною правового світогляду та підґрунтям правових норм. Це є актуальним не лише на етапі творення права, а й на етапі його тлумачення, реалізації та правозастосування, в чому й проявляється практична значущість запропонованого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Castells M. *The Power of Identity* / Castells M. — Oxford : Blackwell Publ., 1997. — 512 p.
2. Christman John. *Social and Political Philosophy: A Contemporary Introduction*. London-New York, Routledge, 2002. — 248 p.
3. Tamir Yael. *Liberal Nationalism*. — Princeton, Princeton University Press, 1993. — 194 p.
4. Грищук О. В., Слюсарчук Х. Т. Лібералізм та комунітаризм у філософсько-правовому вимірі. — Хмельницький, 2018. — 303 с.
5. Гук О. І. Ліберальна етика та етика комунітаризму як підґрунтя європейської культури демократичного врядування / О. І. Гук // Ефективність державного управління: зб. наук. пр. Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президенті України. — Вип. 30 / за заг. ред. чл.-кор. НАН України. — В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. — Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2012. — С. 13–21.
6. Дорошенко С. І. Французький лібералізм: принципи та зміст політичної ідеології / С. І. Дорошенко // Наукові записки. — Т. 21. Політичні науки. — 2003. — С. 21–25.
7. Заблоцький В. П. Сучасний лібералізм: соціально-філософський аналіз: дис... д-ра філос. наук: 09.00.03 / Заблоцький В. П., Донецька держ. академія управління. — Донецьк, 2001. — 471 с.
8. Зелцнік Ф. Основи комунітаристського лібералізму / Філіп Зелцнік // Лібералізм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. — К.: Смолоскип, 2009. — С. 43–53.
9. История философии: В 4 кн. / Под ред. Н. В. Мотрошиловой и А. М. Руткевича. — Книга 4: Философия XX в. — М.: Академический проект, 2012. — 426 с.
10. Кекес Д. Засадничі цінності лібералізму / Джон Кекес // Лібералізм. Антологія. — К.: Смолоскип, 2009. — 1128 с.
11. Кимлика У. Современная политическая философия: введение / пер. с англ. С. Моисеева; Гос. ун-т — Высшая школа экономики. — М.: Изд. дом Гос. ун-та — Высшей школы экономики, 2010. — 592 с.
12. Кравченко И. Либерализм: политика и идеология / И. Кравченко // Вопросы философии. — 2006. — № 1. — С. 3–14.
13. Красноголов Ю. О. Теоретичні засади та політичні стратегії комунітаризму крізь призму комунітарної

- критики лібералізму / Ю. О. Красноголов // Наукові записки Києво-Могилянської Академії. — Політичні науки. — 2008. — Т. 82. — С. 28–34.
14. Мізес Людвіг Фон. Лібералізм у класичній традиції / Людвіг Фон Мізес // Лібералізм. Антологія. — К.: Смолоскип, 2009. — С. 3–20.
15. Павленко І. А. Історико-філософський контекст лібералізму / І. А. Павленко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія, ВПЦ «Київський університет», 2007. — № 87–88. — С. 83–86.
16. Слободянюк Л. Індивідуалізм: минуле та сучасність / Л. Слободянюк // Наук. записки Тернопільського нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Сер.: Філософія. — 2005. — № 13. — С. 54–58.
17. Современный либерализм: Ролз, Бёрлин, Дворкин, Кимлика, Сэндел, Тейлор, Уолдрон / Перев. с англ. Л. Б. Макеевой — М.: Дом интеллектуальной книги, Прогресс-Традиция, 1998. — 248 с.
18. Траверсе О. Політичне лідерство та ідеї лібералізму / О. Траверсе // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. — Київ; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2006. — Вип. 8. — С. 59–68.
19. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность. Московские лекции и интервью / Юрген Хабермас. — Издательство: М.: Асадетіа. — 1995. — 252 с.
20. Этциони А. От империи к сообществу: новый подход к международным отношениям / пер. с англ.; под ред. В. Л. Иноземцева. — М.: Ладомир, 2004. — 344 с.